
बिहार राज्य
वि
शैलाबाला देवी.

मुखर्जी न्यायमुर्ती

जे प्रत्यक्ष स्थितिविशेषशी परिचित आहेत, त्यांनी या बाबी स्पष्ट करणे आणि आपल्यापुढे पार्श्वभूमी आणि संदर्भ सादर करणे हे सरकारचे कर्तव्य होते, ज्याशिवाय या पोकळ शब्दाच्या प्रजातीला कोणताही अर्थ दिला जाऊ शकत नाही. सरकारने त्यांच्यावर लादलेले कर्तव्य बजावले नसल्यामुळे, पत्रकार आपत्कालीन कायद्याच्या कलम 4 (1) (अ) च्या तरतुदीनुसार उत्तरवादी विरुद्ध कोणताही सुरक्षा आदेश जारी केला जाऊ शकत नाही, असे माझे स्पष्ट मत आहे.

न्यायमुर्ती दास -- या युक्तिवादादरम्यान, या पत्रकाचा अर्थ आणि त्याचा काय परिणाम होतो याबद्दल मी काही शंका उपस्थित केल्या, परंतु, माझ्या विद्वान बंधू महाजन यांच्या निर्णयांच्या प्रकाशात. जे. आणि जे. मुखर्जी, जे मला वाचण्याचा फायदा झाला आहे, त्यामुळे त्यांनी पत्रकात वापरलेल्या भाषेवर केलेल्या बांधकामाचा विरोध करणे न्याय्य ठरेल असे मला वाटत नाही. त्यानुसार मी त्यांच्या निष्कर्षाशी सहमत आहे.

न्यायमुर्ती बोस - मी माझे भाऊ महाजन आणि मुखर्जी यांच्याशी सहमत आहे.

याचिका फेटाळण्यात आली.

अपीलकर्त्याचे प्रतिनिधी : आर. सी. प्रसाद.

उत्तरवादीसाठी प्रतिनिधी : पी. के. चॅटर्जी.

मुंबई राज्य

वि.

पुरुषोत्तम जोग नाईक

[पतंजली शास्त्री सरन्यायाधीश, मेहरचंद महाजन, मुखर्जी, दास आणि बोस न्यायमूर्ती]

प्रतिबंधात्मक अटकाव कायदा (1950 चा 4), कलम 3-भारतीय संविधान, 1950, कलम 166-नजरकैदेचा आदेश-आदेशाचा प्रकार-सरकार समाधानी आहे असे सांगणारा आदेश-तो राज्यपालांच्या नावाने जारी करण्यात आला आहे असे स्पष्टपणे नमूद नकरणे-वैधता-इतर पुराव्यांद्वारे सिद्धि-सचिवांच्या पुराव्याचे मूल्य-सत्यापनचा प्रकार.

प्रतिबंधात्मक अटकाव कायदा, 1950 मधील कलम 3 अन्वये पारित केलेल्या स्थानबद्धता आदेशाचा माहत्वाचा भाग खालीलप्रमाणे होता:

"तर मुंबई सरकार जे. एन..... म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या व्यक्तीच्या बाबतीत समाधानी आहे की सार्वजनिक सुव्यवस्थेच्या मुख्य अधिभोगासाठी पूर्वग्रहदूषित पद्धतीने वागण्या पासून त्याला रोकाण्याच्या दृष्टीने खालील आदेश देणे आवश्यक आहे. सबब आता, मुंबई सरकार हे निर्देश देताना संतूष्ट होत आहे की, उक्त जे. एन.यास ताब्यात घेतले जावे.

मुंबईच्या राज्यपालांच्या आदेशानुसार

(सही) व्ही. टी. डी.

मुंबई सरकारचे सचिव, गृह विभाग "

मुंबई उच्च न्यायालयाने असे म्हटले की हा आदेश सदोष होता कारण “अनुच्छेद 166 (1) च्या अर्थातर्गत राज्यपालांच्या नावाने असल्याचे व्यक्त केले गेले नव्हते आणि त्यानुसार अनुच्छेद 166 (2) द्वारे संरक्षित केले गेले नव्हते, :

असे म्हटले गेले की, मुंबई सरकारचे समाधान झाले आहे आणि जे. एन. यांना नजरकैदेत ठेवण्याचे निर्देश देण्यास मुंबई सरकार संतुष्ट होत आहे असे केवळ नमूद केल्यामुळे हा आदेश सदोष नव्हता आणि जरी “मुंबईच्या राज्यपालांच्या आदेशानुसार” या शब्दांमध्ये “आणि त्यांच्या नावाने” हे शब्द जोडले गेले असते, तरीही हे प्रकरण वादाच्या पलीकडे गेले असते, परंतु हा आदेश खरोखरच अनुच्छेद 166 अंतर्गत मुंबईच्या राज्यपालांच्या नावाने घेतला असल्याचे व्यक्त करण्यात आले होते.

पुढे असेही म्हटले गेले की, आदेश सदोष होता असे गृहीत धरून, असा आदेश वैधपणे देण्यात आला आहे हे इतर मार्गांनी सिद्ध करण्यासाठी राज्य सरकारला मोकळीक होती. प्रत्येक बाबतीत प्रभारी मंत्र्याला बोलावणे पूर्णपणे आवश्यक नाही; जर सचिव किंवा इतर कोणत्याही व्यक्तीकडे माहितीची आवश्यक साधने असतील आणि त्याचे प्रतिज्ञापत्रावर विश्वास ठेवला जात असेल, तर ते पुरेसे ठरेल.

सत्यापन नेहमी दिवाणी प्रक्रिया संहितेच्या आदेश 19 नियम 3 च्या धर्तीवर केले जावे, संहिता अटींच्या दृष्टीने लागू होते की नाही आणि जेव्हा पदच्युत केलेले प्रकरण वैयक्तिक ज्ञानावर आधारित नसते तेव्हा माहितीचे स्रोत स्पष्टपणे उघड करणे आवश्यक आहे.

अपील अधिकार क्षेत्र : 1950 चे प्रकरण क्र. 30. भारतीय राज्यघटनेच्या अनुच्छेद 132 (1) अन्वये, 24 ऑक्टोबर 1950 रोजी मुंबई उच्च न्यायालय (बावडेकर आणि व्यास न्यायाधीश) यांचा निकाल आणि आदेशा विरुद्ध 1950 च्या फौजदारी अर्ज क्रमांक 1003 मध्ये अपील.

अपीलकर्त्याच्या बाजूने एम. सी. सेतलवाड (भारताचे महान्यायवादी) आणि सी. के. दफ्तरी (भारताचे महाधिवक्ता) जी. एन. जोशी यांच्यासमवेत

उत्तरवादी एकतर्फी

1952. 26 मे. न्यायनिर्णय पारीत या न्यायमूर्ती द्वारा

बोस न्यायमूर्ति - 1950 च्या प्रतिबंधात्मक अटक कायद्याच्या कलम 3 अंतर्गत स्थानबद्धतेत घेतलेल्या उत्तरवादी च्या सुटकेचे निर्देश देणाऱ्या मुंबई उच्च न्यायालयाच्या आदेशा विरुद्ध हे अपील आहे.

विद्वान महान्यायवादी सुरुवातीला म्हणतात की सरकारला उत्तरवादीस पुन्हा अटक करायची नाही, तर केवळ काही मुद्द्यांवर उच्च न्यायालयाच्या निर्णयाची चाचणी करायची आहे, ज्याचा मुंबई राज्यातील प्रतिबंधात्मक स्थानबद्धतेवर दूरगामी परिणाम होईल. राजा-सम्राट वि. विमलाबाई देशपांडे (1) मधील प्रिन्सीपल कौन्सिलच्या त्यांच्या अधिपतींच्या उदाहरणानुसार आम्ही याचिकेवर निर्णय घेण्यासाठी पुढे जात आहोत परंतु निर्देश देत आहोत की अपीला संबंधित असलेल्या प्रकरणांच्या संदर्भात उत्तरवादीला कोणत्याही परिस्थितीत पुन्हा अटक करण्यात येवू नये.

उत्तरवादीला मूलतः 26 फेब्रुवारी 1950 रोजी जिल्हा दंडाधिकारी, बेळगाव यांच्या आदेशानुसार अटक करण्यात आली होती, जरी तो त्यावेळी त्या प्राधिकरणाच्या अधिकारक्षेत्राबाहेर होता. 11 जुलै 1950 रोजी मुंबई उच्च न्यायालयाने अशा प्रकारची स्थानबद्धता अवैध असल्याचे म्हटले होते. हा निर्णय इन रि घाटे (2) च्या प्रकरणात देण्यात आला. यामुळे 57 प्रकरणांचा आढावा घेणे आवश्यक होते, त्यापैकी उत्तरवादीच्या प्रकरणाचा समावेश होता. त्या सर्व प्रकरणांमध्ये 17 जुलै 1950 रोजी आदेश पारित करण्यात आले. कैद्यांपैकी सुमारे 52 जणांना सोडण्यात आले आणि उर्वरित प्रकरणांमध्ये मुंबई सरकारने स्थानबद्धतेचे नवे आदेश दिले.

उत्तरवादींच्या प्रकरणात आदेश या अटीच्या अधीन होता:

"कानरा जिल्ह्यातील कारवार तालुक्यातील उल्गा गावातील श्री पुरुषोत्तम जोग नाईक या नावाने ओळखल्या जाणाऱ्या व्यक्तीबाबत मुंबई सरकार समाधानी आहे, की त्याला सार्वजनिक सुव्यवस्था राखण्यासाठी पूर्वग्रहदूषित पद्धतीने वागण्यापासून रोखण्याच्या दृष्टीने पुढील आदेश देणे आवश्यक आहे :

सबब आता प्रतिबंधात्मक अटक कायदा, 1950 (क्र. 1950 चा 4) कलम 3 च्या उपकलम (1) द्वारे प्रदान केलेल्या अधिकारांचा वापर करून मुंबई सरकार सदर श्री. पुरुषोत्तम जोग नाईक यास स्थानबद्धतेत घेण्याचे

(1) आय. एल. आर. 1946 नाग. 651 येथे 655 (2) (1950) 52 बॉम. एल. आर. 711

निर्देश देताना संतूष्ट होत आहे.

मुंबईचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार,
सही/- वी. टी. दहेजिया
मुंबई सरकारचे सचिव, गृह विभाग.

बॉम्बे कॅसल येथे दिनांकित, जुलैचा हा 17 वा दिवस, 1950.”

26 जुलै 1950 रोजी त्यांना स्थानबद्धतेची कारणे बजवणेत आली होती आणि 9 ऑगस्ट रोजी त्यांना पूर्णविराम देण्यात आला होता. मूळ कारणे पुढीलप्रमाणे होती:

"भाडे न देण्याच्या तुमच्या मोहिमेला चालना देण्यासाठी, तुम्ही बेळगाव जिल्ह्यातील लोकांना जमीनदारांविरुद्ध हिंसाचाराची कृत्ये करण्यास प्रवृत्त करत होता.

बहुधा, तुम्ही असेच करत राहाल.”

दुसऱ्या संचाने पुढील अतिरिक्त तपशील दिले :

"बेळगाव जिल्ह्यातील लोक, ज्यांना तुम्ही भाडे न देण्याच्या तुमच्या मोहिमेला पुढे नेण्यासाठी जमीनदारांवर हिंसाचाराची कृत्ये करण्यासाठी चिथावणी देत होता, ते बेळगाव जिल्ह्यातील खानापूर तालुक्यातील हडलगे आणि आसपासच्या गावांतील भाडेकरू होते आणि एप्रिल 1949 मध्ये तुम्हाला अटक होईपर्यंत काही महिने तुम्ही ही चिथावणी देत होता".

24 ऑगस्ट 1950 रोजी उत्तरवादीने फौजदारी प्रक्रिया संहितेच्या कलम 491 अंतर्गत मुंबई उच्च न्यायालयात सुटकेच्या आदेशासाठी अर्ज केला. तो यशस्वी झाला आणि त्या आदेशाच्या विरोधात अपील आहे.

17 जुलैचा स्थानबद्धतेचा आदेश सदोष होता कारण तो योग्य कायदेशीर स्वरूपात व्यक्त केला गेला नव्हता, हा पहिला आधार होता ज्यावर उच्च न्यायालयाच्या विद्वान न्यायाधीशांनी स्थानबद्धता केली. त्यांच्या करणमीमांसाचा आधार हा आहे.

अनुच्छेद 166 (1) मध्ये असे म्हटले आहे की -

"राज्य सरकारची सर्व कार्यकारी कारवाई राज्यपालांच्या नावाने केली जाईल.

"स्थानबद्धता आदेश प्रस्तावनेत नमूद केला आहे हे दिसून येईल.

"ज्याअर्थी मुंबई सरकार समाधानी आहे ... " आणि आदेशाचा महत्वाचा भाग खालील प्रमाणे आहे -

“आता, म्हणून... मुंबई सरकार निर्देशित करण्यास तयार आहे इत्यादी”.

मुंबईचे राज्यपाल निर्देशित करण्यास संतुष्ट आहेत असे त्यात म्हटले नाही. विद्वान न्यायाधीशांनी असे मत व्यक्त केले की हा आदेश राज्यपालांच्या नावाने व्यक्त केलेला नाही आणि त्यानुसार अनुच्छेद 166 च्या खंड (2) द्वारे संरक्षित नाही. त्यांनी मान्य केले की राज्य इतर मार्गांनी हे सिद्ध करू शकते की योग्य प्राधिकरणाने वैध आदेश पारित केला होता, परंतु त्यांनी असे मत व्यक्त केले की (नोंद क्रमांक 3), जे आदेशाचे मूर्त रूप असल्याचे सूचित करते, ते लेखन, अनुच्छेद 166 (1) मध्ये नमूद केलेले सूत्र वापरले गेले नसल्यामुळे वैध आदेश देण्यात आला होता हे सिद्ध करण्यासाठी वापरले जाऊ शकत नाही. आम्ही सहमत होऊ शकत नाही.

आता आम्ही अभिव्यक्तीच्या ढिसाळपणाला प्रोत्साहन देऊ इच्छित नाही, किंवा कायद्यातील किंवा संविधानाच्या भाषेपासून दूर जाण्यास अनुज्ञेय मर्यादाविषयी कल्पक अनुभव उपयुक्त ठरतील असे सुचवू इच्छित नाही, परंतु जेव्हा सर्व काही सांगितले जाते आणि केले जाते तेव्हा अनुच्छेद 166 आणि आदेशाचे तात्पर्य याकडे पाहिले पाहिजे.

या प्रकरणातील संक्षिप्त उत्तर असे आहे की विचाराधीन आदेश राज्यपालांच्या नावाने “व्यक्त” केला जातो कारण त्यात “राज्यपालांच्या आदेशानुसार” असे म्हटले आहे. “व्यक्त” या शब्दाचा एक अर्थ म्हणजे एखाद्या पक्षपाती व्यक्तीची मते किंवा भावना जाणून घेणे आणि जेव्हा सरकारचा सचिव एखाद्या व्यक्तीला अटक करतो आणि राज्यपालांच्या आदेशानुसार हे केले जात असल्याचे त्याला सांगतो, तेव्हा तो ठामपणे असे म्हणतो की तो राज्यपालांच्या नावाने काम करत आहे आणि त्याच्या वतीने राज्यपालांचे मत, भावना आणि आदेश नजरकैदेत असलेल्या व्यक्तीला कळवत आहे. आमच्या मते, राज्यघटनेला जादूच्या स्तंभाची आवश्यकता नाही जी मात्र शब्दांच्या एका निश्चित सूत्रात व्यक्त केली जाऊ शकते. आवश्यकतांचा सार तेथे आहे की नाही हे आपल्याला पाहायचे आहे.

हे लक्षात ठेवले पाहिजे की हा आदेश प्रतिबंधात्मक अटकाव कायदा, 1950 अंतर्गत देण्यात आला होता आणि त्यापूर्वी त्याच्या अटींचे पालन करणे आवश्यक होते. कायद्याच्या कलम 3 मध्ये अशी तरतूद आहे की राज्य सरकार जर समाधानी असेल तर,

"अशा व्यक्तीला ताब्यात घेण्याचे निर्देश देणारा आदेश द्या. "

हे खरे आहे की सामान्य खंड कायद्याच्या कलम 3 [(43 अ) (अ)] अंतर्गत "राज्य शासन" या शब्दांचा अर्थ राज्यपाल असा आहे, परंतु जर तसे असेल तर, अभिव्यक्तीला त्याच क्रमाने समानार्थ दिला पाहिजे जो केवळ कलम 3 ची भाषा पुनरुत्पादित करतो, खरे तर सामान्य कलम कायदा आदेशाला लागू होतो (तो लागू होत नाही) म्हणून नव्हे तर आदेश कायद्याच्या भाषेचे पुनरुत्पादन करीत आहे आणि त्याचा अर्थ कायद्यातील त्याच अर्थाने घेतला पाहिजे, विशेषतः जेव्हा आदेश शब्दांसह समाप्त होतो.

"मुंबईच्या राज्यपालांच्या आदेशानुसार".

हे लक्षात येईल की प्रतिबंधात्मक अटकाव कायद्याचे कलम 3 द्वारे निर्दिष्ट केलेल्या काही अधिकाऱ्यांना स्थानबद्धतेचे आदेश देण्यास सक्षम करते. यामध्ये मात्र राज्य सरकारेच नव्हे तर केंद्र सरकार, कोणतेही जिल्हा

दंडाधिकारी किंवा उपविभागीय दंडाधिकारी आणि काही पोलीस आयुक्तांचाही समावेश आहे. या यादीत राज्याच्या राज्यपालांचा समावेश नाही. आता, कायद्यात “राज्य सरकार” या शब्दाचा अर्थ राज्याचा राज्यपाल असला तरी, राज्यपाल या शब्दाची तुलना तो ज्या राज्य सरकारचा प्रमुख आहे त्या राज्य सरकारशी करता येईल अशी कोणतीही तरतूद कायद्यात नाही. याउलट, राज्यघटनेने त्यांना विशिष्ट कार्ये आणि अधिकार दिले आहेत, जे त्यांच्या सरकारच्या अधिकारांपेक्षा वेगळे आहेत. त्यामुळे हे योग्य होते की या प्रकरणातील आदेशात असे नमूद करायला हवे होते की मुंबई सरकार समाधानी आहे आणि कायद्याने विचार न केलेल्या इतर कोणत्याही प्राधिकरणाच्या अधिकाऱ्यांचे नाही आणि सरकारने स्थानबद्धता निर्देश दिले आहेत. नियमांनुसार, सचिवांच्या स्वाक्षरीने प्रमाणित केलेल्या राज्यपालांच्या आदेशानुसार आदेशाची अंमलबजावणी व्हायला हवी होती, हेही योग्य होते. हे खरे आहे की “मुंबईच्या राज्यपालांच्या आदेशानुसार” या शब्दांमध्ये “आणि त्यांच्या नावाने” हे शब्द जोडले गेले असते तर हे प्रकरण वादाच्यापलीकडे गेले असते, परंतु असा आदेश कसा असावा हे आम्हाला समजत नाही.

मुंबईचे राज्यपाल हे त्यांच्या नावापेक्षा दुसरे राज्य होऊ शकत नाही. जर “अ” ने पत्रव्यवहारावर त्याच्या नावाची स्वाक्षरी केली तर तो पत्रव्यवहारावर त्याच्या नावाने बाहेर पडतो. त्याचप्रमाणे, जर त्याने त्याच्या वतीने स्वाक्षरी करण्यासाठी एखाद्या एजंटची नेमणूक केली आणि एजंट म्हणतो की तो “अ” च्या आदेशाने सही करत आहे अशा वेळेस तो पत्रव्यवहारावर “अ” यांच्या नावाने पुढे जातो. आमच्या मते या मुद्द्यावर उच्च न्यायालय चुकीचे होते.

उच्च न्यायालयाच्या युक्तिवादातील पुढील पायरी ही होती. विद्वत्तापूर्ण न्यायाधीशांनी असे मत मांडले की, आदेश म्हणून सादर केलेले लेखी समर्थन, आम्ही नुकतेच विचारात घेतलेल्या दोषामुळे सिद्ध झाले नाही, परंतु तरीही असा आदेश वैधपणे देण्यात आला होता हे इतर मार्गांनी सिद्ध करण्यासाठी राज्य सरकारला मोकळीक होती. त्यामुळे विद्वान न्यायाधीशांनी सरकारला तथ्ये मांडणारे प्रतिज्ञापत्र तयार करण्याचे आवाहन केले. गृहसचिवांनी प्रतिज्ञापत्र दिले होते परंतु विद्वान न्यायाधीशांचे समाधान झाले नाही आणि त्यांनी पुढील प्रतिज्ञापत्र

मागितले. त्यानंतर गृहसचिवांनी दूसरे प्रतिज्ञापत्र दाखल केले, परंतु विद्वान न्यायाधीश अजूनही समाधानी नव्हते आणि प्रभारी मंत्र्याने स्वतः प्रतिज्ञापत्र द्यायला हवे होते असे त्यांनी मानले.

या विषयावर चर्चा करण्याचा आमचा हेतू नाही कारण एकदा अशा प्रकारचा आदेश स्वतःला सिद्ध करू शकला नाही आणि इतर मार्गांनी सिद्ध करावा लागला की, न्यायालयाचे समाधान करण्यासाठी आवश्यक असलेल्या पुराव्याच्या प्रमाणाशी संबंधित कोणताही नियम घालणे बंधनकारक होते. हा वस्तुस्थितीचा प्रश्न आहे जो प्रत्येक बाबतीत वेगळा असला पाहिजे. अर्थात, अपील न्यायालय म्हणून बसून, जर आम्ही पहिल्या मुद्द्यावर वेगळ्या निष्कर्षावर पोहोचलो असतो आणि राज्य सरकारला उत्तरवादीला पुन्हा अटक करण्याची इच्छा होती तर आम्हाला हा निर्णय घेणे आवश्यक होते. परंतु आम्हाला मात्र सामान्य तत्त्वांशी व्यवहार करण्यास सांगितले जात असल्याने, प्रत्येक बाबतीत प्रभारी मंत्र्याला बोलावणे आवश्यक नाही हे या संदर्भात आम्हाला नमूद करणे आवश्यक आहे. जर सचिव किंवा इतर कोणत्याही व्यक्तीकडे ज्ञानाचे आवश्यक साधन असेल आणि त्याच्या प्रतिज्ञापत्रावर विश्वास ठेवला तर ते पुरेसे होईल.

तथापि, येथे सादर केलेल्या प्रतिज्ञापत्रांची पडताळणी सदोष आहे हे आम्ही नमूद करू इच्छितो. प्रतिज्ञापत्राचा मुख्य भाग प्रकट करतो की काही बाबी सचिवांना माहीत होत्या ज्यांनी वैयक्तिकरित्या प्रतिज्ञापत्र दिले. तथापि सत्यापनात असे म्हटले आहे की त्याची सर्वोत्तम माहिती आणि विश्वासानुसार सर्व काही खरे होते. आम्ही याकडे लक्ष वेधतो की अश्या प्रकारच्या चुकीची पडताळणी दिलेल्या प्रकरणात प्रतिज्ञापत्र फेटाळणे कारणीभूत ठरू शकते. जरी संहितेतील तरतुदीतिल लागू होत असतील किंवा नसतील तरीही दिवाणी प्रक्रिया संहितेच्या आदेश 19, नियम 3 च्या धर्तीवर पडताळणी निश्चितपणे केली गेली पाहिजे. आणि जेव्हा पदच्युत केलेले प्रकरण वैयक्तिक माहितीवर आधारित नसेल तेव्हा माहितीचे स्रोत स्पष्टपणे उघड केले पाहिजेत. पद्मावती दासी विरुद्ध रसिक लाल धर (1) मधील जेनकिन्स सरन्यायाधीश आणि वूडरॉफ न्यायाधीश यांच्या टिपण्याकडे आम्ही लक्ष वेधतो आणि विद्वान न्यायाधीशांच्या निरीक्षणांचे समर्थन करतो.

गृहसचिवांच्या सत्यतेवर उच्च न्यायालयाने शंका घेतली नाही किंवा आक्षेप घेतला नाही मात्र ते त्यांच्या ज्ञानाचे साधन होते असे न्याय्यपणे नमूद करणे आम्हाला योग्य वाटते. ते मंत्र्यांच्या समाधानाबद्दल बोलत होते आणि मंत्र्यांच्या मनाच्या स्थितीबद्दलच्या त्यांच्या ज्ञानाबद्दल उच्च न्यायालय समाधानी नव्हते. विद्वान न्यायाधीशांनी असे मानले की मंत्री स्वतः त्यांच्या माहितीचा अधिक समाधानकारक स्रोत झाला असता, परंतु आम्ही म्हटल्या प्रमाणे हा कायद्याचा प्रश्न नाही. अमूर्त कायद्याची बाब म्हणून, अर्थातच, माणसाच्या मनाची स्थिती त्या व्यक्तीव्यतिरिक्त इतर पुराव्यांद्वारे सिद्ध केली जाऊ शकते आणि उदाहरणार्थ, जर गृहसचिवाकडे ज्ञानाची आवश्यक साधने असतील, उदाहरणार्थ, जर मंत्र्याने त्याला सांगितले असेल की तो समाधानी आहे किंवा त्याने त्याचा युक्तीवाद आणि कृत्यांमुळे समाधान दर्शविले असेल आणि गृहसचिवांचे प्रतिज्ञापत्र विशिष्ट प्रकरणात पुरेसे मानले गेले असेल, तर ते कायदेशीररित्या पुरेसे पुरावे ठरेल. परंतु कोणत्याही प्रकरणात ते पुरेसे ठरेल की नाही, किंवा त्या विशिष्ट प्रकरणात “सर्वोत्तम पुरावा नियम” कठोरपणे लागू केला जावा की नाही, हे त्याच्या तथ्यांवर अवलंबून असले पाहिजे. या प्रकरणात असा घटक होता की 6 दिवसांच्या च्या कालावधीत 57 प्रकरणे हाताळली गेली आणि एका दिवसात सर्व आदेश पारित झाले. परंतु गुणवत्ते बाबत विचार करण्याचा आमचा हेतू नाही. आम्हाला एवढेच सांगायचे आहे की, जर उच्च न्यायालयाच्या विद्वान न्यायाधीशांनी अशा सर्व प्रकरणांमध्ये विभागाच्या प्रभारी मंत्र्याकडून प्रतिज्ञापत्र घेणे अपरिहार्य आहे असा कायद्याचा सिद्धांत आहे हे नमूद करण्याचा प्रयत्न केला तर ते खूप पुढे गेले आहेत.

अनुच्छेद 163 (3) मुळे प्रभारी मंत्र्यांना या बाबी उघड करण्यास सांगितले जाऊ शकत नाही असा युक्तिवाद विद्वान महाधिवक्त्याने केला. आम्ही या मुद्यावर निर्णय देत नाही व तो मुद्दा खुला ठेवत आहे.

आणखी एक मुद्दा युक्तिवादात उपस्थित करण्यात आला जो राज्यघटनेच्या अनुच्छेद 22 (6) अंतर्गत राज्य सरकारतर्फे गृहसचिवांनी दावा केलेल्या विशेषाधिकाराशी संबंधित होता. सरकारने अटकेत असलेल्या व्यक्तीला दिलेल्या कारणांमध्ये काही तथ्ये उघड केली आणि त्यांच्या ताब्यात असलेल्या उर्वरित तथ्यांबाबत

विशेषाधिकारांचा दावा केला. आमच्या मते, पुरवलेली कारणे पुरेशी व निश्चित होती आणि ती सरकारच्या समाधानासाठी योग्य आधार तयार करू शकतात. उर्वरितांच्या संदर्भात, सरकारने लोकहितार्थ गृहसचिवांच्या प्रतिज्ञापत्रात विशेषाधिकारांचा दावा केला आहे. यामुळे आणखीही प्रश्न उपस्थित होतात ज्यांचे परीक्षण करण्याचा आमचा हेतू नाही कारण उत्तरवादीस पुन्हा अटक करावयाचे नाही.

आमच्या मते, सुटकेचा आदेश चुकीचा होता, परंतु उत्तरवादीस पुन्हा अटक न करण्याचे सरकारचे वचन लक्षात घेता, हे अपील ज्या प्रकरणांशी संबंधित आहे त्या संदर्भात त्याला पुन्हा अटक न करण्याचे आम्ही निर्देश देतो.

उच्च न्यायालयाचा आदेश रद्द.

अपीलकर्त्याचे प्रतिनिधी : पी. ए. मेहता.

(1) (1910) आय. एल. आर. 37 कॅल. 259.

जी.आय.पी.एन.-एस 3-7 एस. सी. भारत/71-25-1-73-700

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहिल आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.
